

УДК 338.24(477)

Чичина О.А.*аспірант, викладач кафедри міжнародних економічних відносин
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна***Сідоров В.І.***кандидат економічних наук,
професор кафедри туристичного бізнесу
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

ЕНЕРГЕТИЧНІ РЕСУРСИ ЯК ДОМІНАНТА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу впливу енергетичних ресурсів на процес формування національної безпеки країни. У статті розглянуто основні фактори забезпечення енергетичної безпеки країни скрізь призму концепція сталого розвитку. В продовження дослідження зроблено SWOT-аналіз енергетичної безпеки України.

Ключові слова: національна безпека, енергетична безпека, глобалізація, технологічний уклад, економічна безпека, енергоресурси, енергетична стратегія, соціально-економічний розвиток, світогосподарські процеси.

Чичина О.А., Сідоров В.І. ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ КАК ДОМИНАНТА ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

Статья посвящена анализу влияния энергетических ресурсов на процесс формирования национальной безопасности страны. В статье рассмотрены основные факторы обеспечения энергетической безопасности страны сквозь призму концепция устойчивого развития. В продолжение исследования сделан SWOT-анализ энергетической безопасности Украины.

Ключевые слова: национальная безопасность, энергетическая безопасность, глобализация, технологический уклад, экономическая безопасность, энергоресурсы, энергетическая стратегия, социально-экономическое развитие, мирохозяйственные процессы.

Chychyna O.A., Sidorov V.I. ENERGY RESOURCES AS DOMINANT FORMATION OF COUNTRY'S NATIONAL SECURITY

The article analyzes the influence of energy resources on the development of national security. The article discusses the main factors ensuring energy security through the prism of the sustainable development concept. Research concludes SWOT-analysis of Ukraine's energy security.

Keywords: national security, energy security, globalization, technological structure, economic security, energy resources, energy strategy, national security, social and economic development, world economic processes.

Постановка проблеми. Сучасні явища глобалізаційного світу вимагають від держави чіткої організації функціонування усіх сфер господарювання. Нестабільність та відсутність механізмів національної безпеки, робить країну вразливою до глобальних кризових явищ.

Питання національної безпеки нині є вкрай актуальним, оскільки воно набуває значення елементу міжнародних відносин та є фундаментом майбутнього розвитку країни. Сьогодні надає іншого сенсу поняттю «національна безпека», тим паче найважливішими завданнями у сфері національної безпеки залишається визначення національних інтересів, конкретизація їхнього змісту, характеру та пріоритетності, виявлення загроз національних інтересів, їх класифікація; пошук оптимальних за складом та використанням ресурсів, які дають змогу забезпечити їх реалізацію та захист.

Світ вступив в еру «полювання на ресурси», які стають причиною глобальних проблем людства та водночас є запорукою постійного розвитку цивілізації [9, с. 234]. Обмеженість природних ресурсів є каталізатором розвитку науково-технічного прогресу та економічного розвитку, котрий забезпечує раціонально-економічне використання ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці такого бачення національної безпеки присвячено чимало наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників: І. Бінько, О. Бодрука, З. Варналія, О. Воловича, В. Геєця, М. Ермошенка, В. Ліпкана, І. Мішина, О. Павленка, В. Третяка та ін.

Проте відсутні єдині підходи як до визначення основних понять, так і щодо механізмів забезпечення,

що, на нашу думку, мають впливати із сформованих тенденцій, рівня розвитку, можливостей держави.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає у визначенні ролі та місця енергетичних ресурсів у формуванні національної безпеки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характерною рисою сучасного світу є швидке зростання науково-технічного рівня забезпеченості економіки та прискорення глобалізаційних процесів, що робить економіки країн більш уразливими. Найбільш актуальним стає питання національної безпеки країни, яка базується на соціально-економічному розвитку. Аналізуючи стан соціально-економічного розвитку багатьох країн, що розвиваються, констатуємо, що у країнах спостерігається криза, що обумовлена застарілістю стратегії економічного розвитку.

Провідною складовою національної безпеки країни є економічна безпека, що супроводжується загошенням питань в енергетичній сфері. У цьому сенсі концепція сталого розвитку, а саме передове питання впровадження постулатів «зеленої економіки» є основним вектором ефективного функціонування економіки країни [16, с. 44].

Таким чином, поняття «національна безпека» стає організаційним поняттям, яке об'єднує стан ситуації щодо об'єкта відносин (економічна, енергетична, екологічна, інформаційна, воєнна та ін.).

В. Ліпкан національну безпеку розуміє як систему (процес) управління загрозами та небезпеками, за якого державними і недержавними інституціями гарантується розвиток національних інтересів народу України, джерел його духовного і внутріш-

нього добробуту, а також забезпечується ефективно функціонування самої системи національної безпеки [12, с. 142]. О. Бодрук вважає, що національна безпека – це певний стан конкретної соціальної системи, що характеризує ступінь її стабільності. Колишній міністр оборони США Г. Браун свого часу зазначав, що національна безпека – це «здатність зберігати фізичну цілісність і територію, підтримувати економічні відносини з іншими державами світу, на різних рівнях захищати від зовнішнього негативного впливу свої інститути і систему управління, контролювати свої кордони» [2, с. 204].

Таким чином, виходячи саме із цих визначень ми робимо висновок, що економічна безпека країни, з одного боку, є важливою складовою системи національної безпеки, що формує захист національних інтересів, з іншого – є безпосередньою умовою дотримання і реалізації національних інтересів щодо забезпечення фінансування, формування доходів та витрат тощо.

Найяскравіший взаємозв'язок між національною безпекою та її економічною складовою проводять такі вчені.

В. Шлемко, І. Бінько розглядають економічну безпеку як стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави [8]. Взаємозв'язок економічної безпеки та соціально-політичної та національно-етнічної стійкості доводить І. Мішина, що трактує її з боку економічних відносин, горизонтальних і вертикальних, між різними суб'єктами з приводу досягнення такого рівня розвитку економіки, при якому здійснюється ефективне задоволення потреб і гарантований захист інтересів, навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [16, с. 145].

М. Єрмошенко зазначає, що економічна безпека характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери [10, с. 276].

Саме на цьому визначенні економічної безпеки ми повинні зупинитися та підкреслити його ємкість, на основі котрої ми вважаємо, що економічна безпека – це свого роду забезпечення у довгостроковій перспективі таких систем показників, як:

1. Економічна незалежність (фінансова, сировинно-ресурсна, інноваційна тощо).

2. Економічна стабільність (рівень розвитку, що гарантує відчуття безпеки сьогодні та в майбутньому).

3. Економічний розвиток (інноваційно-інвестиційна активність, реструктуризація, фінансове оздоровлення).

Економічна безпека держави вимагає наявності достатньої кількості ресурсів для реалізації відтворювальних процесів і забезпечення соціальної стабільності, зокрема енергетичних ресурсів. Тому з-поміж окреслених показників ми звертаємо увагу на сировинно-ресурсний фактор, який є своєрідним фактором розвитку суспільства в цілому. В Україні цей фактор найяскравіше проявляється в енергетичній безпеці країни, яка є запорукою самодостатності економічного розвитку.

Цей взаємозв'язок ми простежили в працях зарубіжних та українських вчених, зокрема: Л. Абалкіна, М. Кизима, Н. Резнікової, Г. Пастернак-Гарнушенко, Є. Сухіна, В. Шлемко.

Провівши аналіз сутності визначень терміну «енергетична безпека» вищезазначених учених, ми дійшли до висновку. Енергетична безпека є однією із найважливіших функціональних складових економічної безпеки [20, с. 198]. Енергетична безпека – стан захищеності національних інтересів в енергетичній сфері [13], від загроз енергетичного характеру [4, с. 56], стан забезпечення економіки енергетичними ресурсами або забезпеченість економіки паливно-енергетичними ресурсами [5]. Враховуючи нерівномірне розташування паливно-енергетичних ресурсів за країнами світу, енергетична безпека для країн-імпортерів – це забезпечення надійності їх енергопостачання, для країн-експортерів – закріплення на стратегічних ринках за економічно вигідними цінами [6, с. 34]. Енергетична безпека – система поєднання потенціалів [14, с. 41].

Підсумовуючи усі наведені визначення національної безпеки, її складових, ми визначили мету дослідження: розгляд шляхів забезпечення енергетичної безпеки країни за посередництвом концепції економічного розвитку в умовах глобалізації (на прикладі України).

Саме на цьому постулаті необхідно формувати нову енергетичну стратегію України. Для розробки основних тезисів стабілізації енергетичної безпеки України зробимо SWOT-аналіз енергетичного сектору.

Виходячи із зробленого аналізу стану енергетичної безпеки України, ми підкреслимо основні шляхи забезпечення стабільності національної безпеки держави.

Таблиця 1

SWOT-аналіз енергетичної безпеки України

	Сильні сторони (Strength)	Слабкі сторони (Weaknesses)
Внутрішні фактори	<ul style="list-style-type: none"> - потужні запаси традиційних енергоресурсів; - великий обсяг нетрадиційних видів ресурсів; - розвинена газотранспортна інфраструктура (ГТС та підземні сховища); - вигідне географічне розташування та важелі геополітичного впливу; - високий науково-технологічний потенціал; - промислово-орієнтована економіка; - стратегічний розвиток держави. 	<ul style="list-style-type: none"> - монополізація інституціональної структури енергетики; - низький технологічний рівень видобутку; - низький рівень умов праці; - нераціональне використання (низький рівень енергоспоживання); - екологічна небезпека; - низький рівень розвитку альтернативних джерел енергоресурсів; - низький інвестиційний рівень; - слабка промислова політика; - негативна демографічна динаміка.
Зовнішні фактори	Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
	<ul style="list-style-type: none"> - диверсифікація джерел постачання (СПГ-термінали, TANAP, Казахстан); - залучення інвестиційних проектів; - видобуток нетрадиційних видів енергоресурсів (сланцевого газу, газу щільних порід, газогідрату); - модернізація ГТС; - зменшення споживання традиційних ресурсів за рахунок енергоефективності. 	<ul style="list-style-type: none"> - залежність від єдиного постачальника (РФ); - втрата позицій головного транзитера; - подальша дестабілізація внутрішньої ситуації; - посилення монополізації енергетичної політики; - втрата підтримки ЄС та США в енергетичних питаннях.

Україна протягом останніх років змінила своє місце на енергетичній мапі світу. Україна займала роль країни-транзитера та були геополітичним мостом між Європою та Росією.

Зі зміною ситуації в регіоні Україна повинна зберегти свою транзитну привабливість, але акцентувати увагу на диверсифікації шляхів постачання та видобутку енергоресурсів, що забезпечить енергетичну самодостатність країни.

Тобто згідно з існуючим SWOT-аналізом Україна повинна використовувати існуючі сильні сторони для запобігання створення умов загрози енергетичної безпеки та розвивати можливості для зміцнення слабких позицій енергетичного сектору України.

За економічною оцінкою 2014 року, Україна не знизила свою пропускну спроможність, але дохід від використання ГТС знизився на 15% (щодо 2013 року), це пов'язано з реверсним постачанням та зниженням обсягів газу Європою з РФ. Існують 2 межі пропускну спроможності ГТС [26]:

1. Межа нульової рентабельності.
2. Технологічна межа [4].

В Україні існує загроза технологічної неспроможності ГТС України внаслідок неефективного управління системою.

Для стабілізації енергетичного сектору України необхідно диверсифікувати джерела постачання основних видів енергоресурсів через приєднання до нових міжнародних проектів, таких як:

- трансанатолійський газопровід, що дозволить робити поставки з одного із найкрупніших джерел природного газу Азербайджану «Шах-Деніз» та використовувати потужність ГТС України за рахунок побудови гілки з Болгарії;
- будівництво СПГ-терміналів на кордоні із Польщею та у м. Одесі, що забезпечить поставки скрапленого газу в будь-який період часу та ціна на газ залежатиме від ринкових коливань цін на нафту [7, с. 10].

Стабілізація енергетичного сектору та зменшення енергозалежності України можливо через:

- збільшення обсягів добування нафти і газу;
- будівництво нових потужностей і модернізацію старих для збільшення видобування бурого вугілля та його спалення [18, с. 78];
- використання транспортного потенціалу;
- зменшення споживання газу до 45-48 млрд м куб. до 2020–2030 рр. [27, с. 38];
- збільшення обсягів споживання електроенергії;
- виробництво елементів ядерного палива (окрім збагачення) [27, с. 46];
- модернізацію атомних електростанцій;
- розвиток альтернативних джерел енергії [14, с. 47].

Таким чином, цей альтернативний погляд на проблему дозволяє знайти нові шляхи її вирішення. Криза, дорожнеча і дефіцит енергетичних ресурсів та ринків збуту для продукції індустрії в сучасних умовах не є нерозв'язною проблемою, а навпаки, відкриває принципово нові перспективи для формування системи сталого розвитку в Україні.

Висновки. З наведеного вище можна зробити певні висновки. Енергетична безпека – це не тільки запорука національної безпеки країни, а й основа соціально-економічної організації якості життя населення.

Підсумовуючи усі зазначені визначення національної безпеки та її складових та зважаючи на те, що Україна є країною – імпортером паливно-енергетичних ресурсів, доцільно визначити енергетичну безпеку як стан захищеності держави або регіону

в енергетичній сфері від наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру шляхом диверсифікації джерел постачання енергоресурсів, забезпечення безпеки енергетичної інфраструктури, впровадження нових технологій для зниження залежності від імпорту енергоресурсів за рахунок розвитку нетрадиційної енергетики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абалкин Л.И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л.И. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 18.
2. Бодрук О.С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти. – К.: Національний ін-т проблем міжнародної безпеки, 2001. – 299 с.
3. Варналій, З.С. Світовий дохід як критерій забезпечення економічної безпеки держави / З.С. Варналій // Економічна теорія. – 2006. – № 4. – С. 77.
4. Геєць В.М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк та ін.; за ред. Гейця В.М.: монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
5. Грязнов Л. Тезиси по енергокризису / Л. Грязнов // Эско. – 2002. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esco-ecosys.narod.ru/2002_2/art34.htm.
6. Денчев К. Мировая энергетическая безопасность: история и перспективы / К. Денчев. – Новая и новейшая история. – 2010. – № 2. – С. 34-77.
7. Диверсифікація джерел постачання природного газу в Євразії. – Аналітична доповідь Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2009. – № 6. – С. 10-26.
8. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] / В.Т. Шлемко, І.Ф. Білько. – К.: НІСД. – 1997. – С. 8-9.
9. Енергетична безпека України: зб. ст. та аналітичних матеріалів / за заг. ред. О.О. Воловича / Національний інститут стратегічних досліджень, Регіональний філіал у м. Одесі. – Одеса: Фенікс, 2009. – 356 с.
10. Ермошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Ермошенко. – К.: КНТЕУ, 2001. – 309 с.
11. Земляний М.Г. До оцінки рівня енергетичної безпеки. Концептуальні підходи / М.Г. Земляний // Стратегічна панорама. – 2009. – № 2. – С. 56-64.
12. Ліпкан В.А. Національна безпека України у світлі теорії самоорганізації / В.А. Ліпкан // Держава і право. – 2002. – № 16. – С. 142-148.
13. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=97980.
14. Микитенко В.В. На чому базується енергетична безпека держави / В.В. Микитенко // Вісник НАН України. – 2005. – № 3. – С. 41-47.
15. Міжнародні економічні відносини: підручник / за ред. А.П. Голікова, О.А. Довгаль. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – 464 с.
16. Мішина І.Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.01 / І.Г. Мішина. – Донецьк, 2007. – 235 с.
17. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк та ін.; за ред. Гейця В.М.: монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
18. Морозов В.В. Стратегическое инновационное управление в электроэнергетике: монография / В.В. Морозов. – М.: Альфа-М, 2004. – 280 с.
19. Павленко О. Простір енергетичної безпеки // Політика і час. – 2008. – № 7. – С. 22-29.
20. Паливно-енергетичний комплекс України на порозі третього тисячоліття // за заг. ред. А.К. Шидловського, М.П. Ковалка. – К.: УЕЗ, – 2001. – 398 с.
21. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: монографія / Г.А. Пастернак-Таранушенко – К.: Київський ек-ний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.

22. Політика протекціонізму як складова економічної безпеки України / І.Ф. Бінько, Я.Б. Базиліук, С.О. Коваленко; Рада нац. безпеки і оборони України. – К.: НІСД, 1997. – 78 с.
23. Регіональна економіка та природокористування / за ред. Голікова А.П.: навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 352 с.
24. Резнікова Н.В. Забезпечення енергетичної безпеки України в контексті досвіду країн ЄС // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2007. – Вип. 71. Ч. 1. – С. 107-113.
25. Сак Т.В. Інформаційні технології та економічна безпека / Т.В. Сак // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 336-340.
26. Стан енергетичної безпеки України (оцінка та методологія розрахунку) [Електронний ресурс] // Управління макроекономічного прогнозування Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>.
27. Сухін Є.І. Нетрадиційна енергетика як фактор економічної безпеки держави: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / Сухін Євген Ілліч // Рада національної безпеки та оборони України; Національний ін-т проблем міжнародної безпеки. – К., 2005. – 38 с.
28. Третяк В.В. Економічна безпека: сутність та умови формування // Економіка і держава. – 2010. – № 1. – С. 6-8.